

ÉVFORDULÓK

Erdélyi József árpádi bujdosása

A közelmúltban telt el kerek száz esztendő azóta, hogy Erdélyi József, a népi irodalom lírai vonulatának egyik ösvényvágója Lovassy-Bátorban „a pusztán, egy nagy cselédházban” megpillantotta a napvilágot. Ez a centenáriumi évforduló alkalmat nyújtott Árpád falu mai lakóinak arra, hogy felidézzék leghíresebb földijük elmosódó alakját, s a poétává lett fiú olykori hazaruccanásait.

Az emlékezések megértéhez elevenítsük föl életútjának idekapcsolódó mozzanatát. A Nagyszalontáról mintegy 20 kilométer távolságban, délkeletre felső, román lakosságú Feketebátor egyik szorgalmas legénye, Árgyelán (Ardelean) János 1893-ban feleségül vette a szomszédos színmagyar, református faluból Kisó Szabó Erzsébetet. Házasságukat hat fiúval áldotta meg az Isten. Ők az uradalom alkalmazottaiként a pusztai majorban laktak, a gyerekek pedig Árpádon jártak iskolába, a gimnáziumi osztályokat pedig Szalontán végezték. 1906-ban a család férfiai Erdélyi néven reformátusokká lettek. A harmadik fiú, József Euterpével, a líra műzsájával jegyezte el magát s az államhatalom megváltozása után a kicsi Magyarországra menekül álmaikat kívánván valóra váltani.

Elveit, tetteit, költői munkásságát ettől kezdve már az irodalomtörténet tartja számon. A nagybirtokok béreseinek, zselléreinek nyomorúságát kiáltja világgá, a szegények keserveinek tolmácsolója. A szovjet hadsereg elől 1945-ben nyugatra menekül, de honvágya még ez év őszének beköszöntével hazatérésre készíti. Budapesten fölkeresi egykori harcostársát, Illyés Gyulát, aki ekkor már fölismerte a szervezkedő kommunisták bosszúvágyát és távlati céljait. Erdélyinek azt tanácsolja, hogy szökjék át Romániába; szülőhelyén inkább elrejtőzhet.

Így is történt. A szovjet hadsereg erre, arra vonulása miatt az országhatárt még nem zárták le hermetikusan. Mások is átlopakodtak. Szalontán élt sógornője, Erdélyi Ferenc özvegye. Tőle már eligazítást kapott, milyen politikai helyzet uralkodik ezen a tájon, mire számíthat gyermek- és ifjúkoruk falujában.

Erdélyi József 1945 októberének második felében érkezett Árpádra és 1947 februárjának derekán indult vissza családjához Budapestre, a korábbihoz hasonló módon. Kinél vagy kinnél és miként sikerült elrejtőznie egy év négy hónapon át? – Ezzel a kérdéssel – tudtommal – az irodalomkutatók nem foglalkoztak. Ez a hiányérzet ösztönzött arra, hogy az idős árpádiaknál keressem a választ.

Tudott-e arról a falu, hogy Erdélyi József, a költő itthon bujkál?

Halász Lajos: Az emberek nagyobb része tudott róla, de feljelentésére senki sem vete-medett. 1946-ban még nem létezett szekuritáté. Igaz, voltak zsandárok, csendőrök, akik az ideszökött magyarországit az illegális határátlépésért elfoghatták volna. De a költőnek Árpádon nem akadt rosszakarója. Az sem kizárt, hogy valaki vagy valakik ajándékot adtak az őrsparancsnoknak. Még az is ide tartozik, hogy élt nálunk egy meggyőződéses, illegális kommunista, Tóth Károly. Ő többször találkozott a költővel. Sokat vitatkoztak, mert nem egyezett az elvük, de még ő sem jelentette fel.

Kinél szállt meg Erdélyi József?

HL: Tudomásom szerint több helyen. Nem csak Sárközy doktor úrnál, amint azt újabban hangoztatják. Például Halász Lajos tanyasi gazdánál is jó sok ideig volt. Ez nem én vagyok, sőt nem is rólunk, csak a nevünk egyezik. Mivel a tanya kívül esett a falun, távol a lakott helytől, nálunk biztonságos otthona lett. Nem kellett padláson rejtőzködni. Aztán meg Lajos bácsit mindenki jólelkűnek ismerte. Az is akadt, amit a tebbe aprítsanak, hiszen a kollektivizálás előtt 70 hold földje volt. De azért otthon érezhette magát nála, mert Lajos

Szabó Imre, a költő árpádi sógora

Dr. Sárközy Mihály,
aki Árpádon bújtatta a költőt

(Erdélyi József rajzai)

bácsi poétás ember volt. Úgy tartják, hogy Sárközy Gerő, az árpádi parasztköltő Halász Lajostól tanult verset írni.

Még kik nyújtottak Erdélyinek menedéket?

HL: Másodikként Sárközy Mihály doktort említeném. Ő ugyan kitanulta az orvosi mesterséget, de sok földje volt és gazdálkodott. Nála is otthon érezhette magát a költő, mert sok könyve volt. Aztán meg művelt emberrel beszélgethetett. E két családon kívül lakott ő még Sárközy Lajos kerékgyártónál, talán kevés ideig Jakó Mihálynénál, akinek a háborúban veszett az ura, meg ritkán öccsénél, Gábornál.

Második beszélgetőtársamtól kérdezem: *Találkozott-é a költővel? Miként emlékezik erre?*

Miklő Ferenc: Még fiatal gyerek voltam, s a házunk közel volt Erdélyi József szüleinek öregkori házához, ahol később az Erdélyi fiúk is laktak. A negyvenes évek közepén egy alkalommal – 17 évesen – személyesen is találkoztam Erdélyi Józseffel, (Ez csakis 1946/47 telén lehetett; D.E. meg.), aki itt bujdosott az orosz bejövétel után. – Találkozásom úgy történt, hogy a szomszéd Zs. Tóth Károly disznótoros vacsoráján ő is hivatalos volt, mert már korábbról ismerte az Árgyelán családot. No, ott az asztal mellett elbeszélgettek. Gyermekek létemre is odafigyeltem, hogy mit mondanak. Arra világosan emlékszem, hogy Károly bátyám azt tanácsolta neki: – Fiam, Józsi! Nem bujdoshatsz mindig, amíg élsz. Előbb-utóbb jelentkeznek kell. Neked mindazért vállalnod kell a felelősséget, amit a múlt rendszerben írtál. Ha felelősségre vonnak, a büntetésed letöltöd, aztán ismét előveszed a tollat és írsz. Beilleszkezel az új életbe. Azt javasolom hát, hogy jelentkezél.

A költő ezt meg is fogata, és később jelentkezett Budapesten.

Tessék mondani egy pár szót arról is, hogy a bujdosás időszakát kinél és hogyan töltötte Árpádon? A falu, az emberek tudtak-é erről? Vagy teljesen elzárkózott és padlásokon rejtőzködött? Milyen emlékeket őriz erről?

Miklős Ferenc: Úgy tudom, hogy dr. Sárközy Mihálynál lakott. Szerintem nem úgy bujdosott, hogy ne merjen kilépni az utcára. Mindenesetre nem járt-kelt úgy, mint egy árpádi

lakos, de időnként találkozott emberekkel, akikkel elbeszélgetett. Azt is hallottam, hogy egy másik helyen, Hajdú Lajosnál is lakott, kint egy tanyán. Ő magános ember volt és elmélkedtek a múltrol, elbeszélgettek egymással. Nála is több ideig lakott.

Mint árpádi származásút, megkérdem Esztert: 1946-ban találkozott-é Erdélyi Józseffel? Madosné Bessenyei Eszter: Én akkor már Szalontán laktam, mint fiatalasszony, de hetente meglátogattam a szüleimet. Innen vittem ezt-azt, amit nálunk be lehetett szerezni, ott viszont nem. Még Sárközy doktorék is kérek ilyen szivességre. Éppen egy megbízásukat teljesítettem, s amint belépek a konyhába, egy ötven év körüli, idegen férfit találok náluk. Amikor meglátott, rögtön az udvar felé indult. Sárközy néni odaszólt: – Eszti ke elől ne menj ki, Józsikám! Amikor kikísért, megkérdeztem: – Ki ez az idegen? – mert én a régi román világban Árpádon sohasem láttam. – Ő Erdélyi József, a költő. Budapesten üldözik, és hazajött a falujába. Itt biztonságban van. Azt már másoktól hallottam, hogy ha ismeretlen verte a kaput, felment a padlásra. Ottlétemkor hétköznapi, kopottas ruhában volt. Talán a bujdosás miatt.

Sárközy doktoréknak később nem támadt-é bajuk e rejtegetés miatt?

M.B.E: Tudtommal ezért nem. Akkor még nem volt olyan nagy hatalmuk a kommunistáknak. Nemsokára ránk köszöntött a kuláküldözés ideje. Ekkor bizony rosszul jártak. Bebörtönözték őket.

Lajos bácsit is megkérdeztem: Járkált-é nappal a faluban Erdélyi?

H.L: Emlékezetem szerint, nem. Sötétedés után ment egyik helyről a másikra. Napközben esetleg a kertek alatt.

Látom, hogy még akad már mondanivalója is.

H.L: A következő történetet hallomásból ismerem. Az ötvenes években együtt dolgoztam a kollektívában Erdélyi Gáborral, aki jól számolt, meg valami iskolája is volt, s így megtették könyvelőnek. Ő mesélte: Révai Józsefet, a nagy kommunistát a nyilas időben az ő bátyja mentette meg a börtöntől, aki azt ígérte, hogyha fordul a kocka, megmenti a költőt. Erre 1947-ben adódott alkalom. Révai tett is lépéseket, de Erdélyit nem sikerült megmenteni a börtöntől. (Ezt a mozzanatot az ismert tények nem erősítik meg. – D.E. megj.)

Mannapság az árpádiak számon tartják-é azt, hogy Erdélyi József idekötődik a faluhoz?

M.F: Tudják, meg tudjuk is, de sajnos, a verseskötetei nem jutottak el hozzánk. Például én személyesen egyet sem ismerek. Réges-régen, gyermekkoromban hallottam egy verset, igaz, a címét nem tudom, amiben az volt, hogy Sebesi Sandri szemölcsét egy lószőrrel kötötték el. Ez a Sandri nekem rokonom volt, és nagyon büszke volt arra, hogy egy költő őt versebe foglalta. Sajnos, más versét nem ismerek.

Bizonyára hallotta, hogy emléktáblát kívánunk állítani a költő tiszteletére. Vajon eljönnek-é az árpádiak erre az ünnepségre?

M.F: Biztosan el fognak menni. Sőt, a tegnapi újságban már megjelent. Ki is vágta a cikket, mert a feleségem Kolozvára utazott és elküldtem a lányomnak. Olvassa el, mi lesz itt Árpádon, és ha lehet, ők is jöjjenek haza. Vegyenek részt ezen az ünnepségen.

Az igazgató-tanító úr még nem szólt, pedig – tudtommal – kapcsolatban volt Sárközy doktor úrral, a költő egyik rejtegetőjével.

Rác Ferenc: A doktor bácsi idős korában, amikor halála gondolatával kezdett foglalkozni, magához hívott. Elmondta: utána nem marad örökös, nincs kinek átadnia azt az irodalmi értéket, amit ezidáig maga őrzött. Mivel árpádi születésű vagyok és tanítóként visszatértem a faluba, rám bízta Erdélyi Józsefnek azokat a verseit, amiket az 1946-os bujdosása idején Árpádon írt, és azt a két portrét, amit itt készített. Ezek egyike a doktor bácsit, Sárközy Mihályt, a másik Szabó Imre birtokos gazdát, sógorát ábrázolja.

Ha megengedi, közösen nézzük át ezeket a kétrét hajtott, erősen megsárgult ívlapokat, amelyek az Árpádon írott költeményeket tartalmazzák!

R.F: A borítólap ugyanolyan vékony papír, mint a benne lévő. Az ún. fedélre ezt írta kalligrafikus betűkkel a szerző:

Erdélyi József
Isten asztala
1946

Hátul öt oldalnyi tartalomjegyzék, ahol 104 verscím sorakozik. A felső borítólapon belső oldalán más színű, világosabb kék tintával egy 12 soros ajánlás olvasható e kötet anyagához. Valójában köszönetet mond a házigazdának és a gazdasszonynak a huzamos vendéglátásért. Alatta ez a dátum: 1947. febr. 12. Tehát ekkor még itt tartózkodott.

Futtában összevetem e verscímeiket a *Fehér torony* című gyűjteményes kötet anyagával. Úgy látom, hogy többségüket magával vitte másolatban és a későbbi kiadásokba beiktatta: azonban vannak közöletlenek is. Rövidesen ezekre sort kell keríteni.

Zárszóként mondom el: az *Isten asztala* című, belső készítésre írott, terjedelmes költeménye a bizonyosság: az önvizsgálat éve alatt őszintén szembenézett politikai tévelygéseivel és a keresztényi irgalomtól remélt feloldozást: *Bűnöm, hogy ígéd, a te szent ígédet / elnyomta bennem a világi élet. / Tekintsd meg rajtam ezt a bánatot, / és megbocsásd, hisz megbocsáthatod!*

Elbúcsúzik idős édesanyjától, még élő testvéreitől, menedéket adó falusfeleitől és visszaszökik Magyarországra. Budapesten jelentkezik a politikai rendőrségen. Per indul el-lene; három évre ítélik. Egyet letöltve amnesztiával szabadul. Élete végéig tíz új kötete jelenik meg.

Késői földijeit márványba vésett betűkkel örökítik meg Árpádhoz való kötődését, a szalon-taik pedig utcát neveznek el róla. Ezzel hálálják meg azt a kitartó hűséget, amely még a halálát megelőző hetekben is ilyen vallomásra indította:

*Este van már, este van;
szüülőtanyám messze van, -
odavágyok minden este,
miért is van innen oly messze?...*

Dánielisz Endre

A visszaemlékezők: H.L. = Halász Lajos, Gerzson (gépkocsivezető, 68 éves, Árpád 24.) MBE= Madosné Bessenyei Eszter – ny. tanítónő, 73 éves, Nagyszalonta, Infrátririi u. 28; MF= Mikló Ferenc – földműves, 67 éves, Árpád 116.; RF= Rác Ferenc – ny. ig. tanító, 66 éves Árpád 178. A beszélgetésre 1996. október 29. és november 30. között került sor.

Hús év város Bonyhád, a hányatott sorsú település

A „pusztává változott” Bonyhád a XVIII. század elején „mint falu jő elő”. A gyors benépe-sedés rövid idő alatt gazdasági újjáéledést, sőt virágzást teremtett. Kirajzolódott a mai városkép négy templommal, nemesi kúriákkal, boltokkal, iskolákkal. II. József 1782-ben (215 évvel ezelőtt) Bonyhádnak a „mezőváros” (oppidum) rangot adományozta, amelyet a település 90 évig viselt. A közigazgatás átrendezése és korszerűsítése 1872-ben (125 éve) megszüntette a mezővárosokat, Bonyhád „nagyközség” lett. A városiasodás folyamata még-sem torpant meg. Járási hivatalok, bankok, üzletházak épültek, 1873-tól vasút érintette a járási székhelyet, 1902-ben megjelent a villamosenergia, gyárak nyíltak, két középiskola működött.

Az 1960-as években Bonyhádot „a középfokú feladatok ellátására alkalmas települések” kategóriájába sorolták. Bővültek a gyárak, új középületekkel, kórházzal, középiskolákkal és lakótelepekkel gyarapodott a nagyközség, javult a közúti közlekedés. Megállt a városok (Komló, Dunaújváros, Pécs, Budapest) elszívó hatása, sőt, Bonyhád csábított ide új munkaerőt, műszaki értelmiséget. A 15 ezer lakossá fejlődő Bonyhád 1977-ben „város”-i rangot kapott.

A bonyhádi „életfa” hét gyökérből táplálkozik

1. Magyarok

Az életfát fél évezreden át egyetlen gyökér élte. Az erdélyi Gyula fiának, Szent István unokaöccsének a nevét őrző Bonyha (Bucna) falu a középkori oklevelekben Bukna, Bokna, Bohnya, Bohnyán, Bonyha, Bonyhád változatokban szerepel. A XIV-XV. században – Szent Iván, Szerdahely, Széplak környezetében – virágzó település. A török hódoltság következményeit idéző Bél Mátyás szerint „*Bonyhád hajdan népes falu volt, de a sok viszontagság pusztává változtatta*”.

1715-ben az adófizető népesség összeírása Bonyhád új településként (Neusiedlung) említi 7 magyar és 9 rác jobbágy családdal. 1728-ban az ideköltöző magyar családok száma 47-re nőtt, viszont két évtizeden múlva már csak 12 az adózó magyar familia. Ettől kezdve 200 éven át a magyarok kisebbségben maradtak. Arányuk a XIX. század végére 20-25 %-ra nőtt, majd a zsidó lakosság felgyorsuló asszimilációja következtében 1930 táján 50 % fölé lendült a magyar anyanyelvűek száma. Századunk első felében Bonyhád kétnyelvűvé vált, a lakosság 80-85 %-a magyarul és németül beszélt.

Illyés Gyula – több művében visszaidézve diákéveit (1914-1916) – Bonyhádról a következőket írja: „*Ez az álomföld, a Völgység szíve. Úgy is, hogy a legelragadóbb... A félig zsidó, félig sváb kisváros zárt évtizeden múlva már csak 12 az adózó magyar familia. A kínált áruk is németül: volt héber betűs felirat is. Nem kínáltak tán egyetlen magyar eredetű nevet. Szórakoztató volt, nem összevisszaságnak éreztem, hanem valamiféle demokráciának*”.

2. Rácok

A törökellenes felszabadító harcok magyarországi sikere után a délről idemenekülő szerbek (rácok) egy része az elnéptelenedett tolnai tájon keresett biztonságot. Bonyhádon az 1715. évi összeírás 9 családot említ. Közülük néhány a szomszédos falvak (Grábóc, Szálka) nagyobb rác közösségeihez csatlakozott. A később Szerbiába meginduló visszaszórvásuk ellenére néhány kézműiparos rác család Bonyhád végleges otthonául választotta, katolizált és elmagyarosodott.

3. Németek

Bél Mátyás híradása szerint az 1730-as évek közepén Bonyhád „*nem rég újra betelepült: a magyarok az alsó, a németek a felső részen építkeztek*”. A német telepesek (Colonist) áradata, majd kisebb rajok beszárvágása hat évtizeden át tartott. A Szászföldről, Hessenből, Pfalzból és Fulda környékéről érkező katolikus munkaerőt a bonyhádi földesurak (Kun, Schilson, Perczel, Kliegl) szívesen befogadták. Az átmeneti kedvezmények és a vallásszabadság biztosítása evangélikus németeket is vonzott ide. A hazai migráció ugyancsak duzzasztotta a németajkúak – köztük svábok – számát. Az állandó berajzások következtében a földesurak egyre szerényebb feltételekkel gyarapították a munkaerőt. Sajátos társadalmi rétegződés alakult ki (és konzerválódott): telkesgazda (Bauer), bérlő (Taxalist), kisházas (Kleinhausler), befogadott (Beisitzer), napszámos (Tagelöhner), iparos (Professionalist).

A folyamatos beáramlás demográfiai robbanással járt: a lakosság száma az 1767. évi urbéri összeíráskor megközelítette az 1000-et, 1786-ban túllépte a 3000 főt (1880-ban már hatezer). Az összlakosság – a zsidókkal együtt – 85-90 %-a németül beszélt. A vallásfelekezeti megoszlás viszont vegyes: 40-45 % katolikus, 30-35 % evangélikus, a református magyarok megrekedtek az 5 %-nál, az izraeliták 20 %-ot alkottak.

A társadalmi együttélés kialakult harmóniáját az 1930-as években a hitleri fajelmélet propagandája elsöpörte. A náci agitáció nemcsak a zsidóság ellen szólt, felbolygatta a svábokat is. E „*mérleges idő*”-ben Tamás Menyhért egyik regényalakja így vall erről: „*Fonákra kerülni világ, a pontosok (=volksbundisták, K.L.) kifordulni önmakuk; külön jártak templom, a kazdákör, külön tartani táncmulatsák, rontyos (=a Hűségmozgalom tagja, K.L.) oda nem tehet pe lapát; székény emper tyereke pontos tyerekkel együtt nem mehet iskola; ők állni SS-katonának, a makam székény matyar katonának; aki szempe mert velük peszélni, azt elérni övek posszu*”.

Az „*Übermensch*” szemlélet áldozatává nemcsak a zsidók váltak, hanem a svábok is. 1945 januárjában a német anyanyelvűek közül 215-öt málenkij robotra hurcolt el a szovjet katonai közigazgatás. Áprilisban megkezdődött a volksbundisták vagyonekbevétele, májusban ezt

már kiterjesztették minden német nemzetiségűre. A volt tulajdonosokat 10-15 napra betelepítették a lengyeli internálótáborba, és szervezett távollattartásuk idején a bukovinai-bácskai székelyeket betelepítették a sváb házakba és földjeikre.

A potsdami irányelvek alapján megkezdődött az ország elhagyására kényszerítendő összeírása. A magyar kormány folyamatosan bővítette a listát: volksbundisták – német nemzetiségűek – német anyanyelvűek. A kollektív bűnösség hangoztatásával 1946 tavaszán Bonyhádról 2600 főt transzportáltak Németországba. 1947-1948-ban újabb hullámra került sor. Ekkor már nem kímélték a kitelepítés alól mentesülő náciellenes „hűségesek” svábokat sem: a kulákság vádjával az állam kisajátította házaikat, földjeiket.

4. Zsidók

A zsidók befogadása és berajzása 1750 táján kezdődött, és fél évszázadon át folyamatosan tartott. Míg a német telepesek a mezőgazdaságban, az építkezésben és szerszámkészítésben jeleskedtek, addig a Habsburg birodalom cseh, morva és galíciai tartományaiából érkező „műveshittiek” egyrészt új kézműipari (szabó, szűcs, tímár, ötvös, könyvkötő stb.) szakmákat ismertek, másrészt hálázó, kupeckedő, cserekereskedő, szatócs, italmérő foglalkozással élénkítették az áruforgalmat.

A XIX. század elejére az ezer lélek fölé emelkedő, belső autonómiát élvező etnikum Magyarország egyik legnagyobb izraelita hitközségévé gyarapodott. A modernizációs törekvések miatt a hitközség 1870 táján ortodox és neológ ágra szakadt. E belső feszültséggel párhuzamosan a vállalkozó szellemű, illetve a munkanélküli zsidók a nagyvárosokba csábultak. 1944-ben a gettóba terelés, majd a halltáborokba szállítás 1170 fő pusztulásával zárult. A kevés életben maradt 1945-1956 között külföldre távozott. Ma már csak néhány asszimilálódott zsidó él Bonyhádon.

5. Bukovinai és erdélyi székelyek

Jugoszlávia szétesésével 1941 tavaszán Dél-Bácska rövid időre visszatért Magyarországhoz. Ekkor a magyar kormány a bukovinai öt székely falu népét hazatelepítette a szerbektől elkobzott házakba és földekre. A 30 településen szétszórtak számára a gazdag bácskai föld csak átmeneti szállásnak bizonyult, ugyanis 1944 szeptemberében a frontvonal közeledte menekülésre kényszerítette őket. A szekér- és gyalogmenetek a véres harcokkal súlyosbított hideg telet a Dunántúl különböző részein vészelték át.

1945 tavaszán a koalíciós magyar kormány a földosztás törvényének egyik pontja alapján a bukovinai székelyek végleges otthoneremtését a volksbundisták elkobzott vagyonával oldotta meg. A Tolna megyére és Észak-Baranyára kiterjedő letelepítést Bonyhádról irányították. A lengyeli internálótábor „üzemeltetésével” párhuzamosan drasztikus gyorsasággal lezajlott (nemcsak a volksbundista) svábok vagyonelkobzása és a bukovinai székelyek elhelyezése 1945 május-júniusában.

A szárnyra kapott hírek hallatán újabb menekültek jelentkeztek. A Bukovinából a múlt század végén Dél-Erdélybe – Déva és Lugos környékére – áttelepült székelyek menekülő rajai érkeztek a Völgyességbe. Továbbá itt remélt megélhetést a Székelyföldről már 1944 kora őszén elmenekült hontalan magyarok egy része. A politikai kampány hírére Magyarország különböző vidékeiről is jelentkeztek munkások, iparosok, tisztviselők, sőt lumpen elemek is.

Az 1945-1946. évi telepítési hullámban Bonyhádra 350 család 845 gyermekkel, összesen kb. 1500 személy költözött: Bukovina-Bácska, Dél-Erdély és Székelyföld térségéből 235 család, Magyarország különböző tájairól 60, felvidéki menekült 15 és helybeli 40 család kapott házat, földet az elkobzott sváb vagyontól.

6. Felvidéki magyarok

Alig csitult el az 1944-1946 közötti néphullámvás, 1947-1948-ban újabb berajzás következett. A nemzetközi diplomáciában lezajló viták után a csehszlovák-magyar lakossággyezmény (1946) végrehajtására ekkor került sor. Mivel több magyart kényszerítettek a Csehszlovákiából való áttelepülésre, mint ahány szlovák önként távozott Magyarországról,

a kormány a délkelet-dunántúli térségben még megmaradt sváb vagyon elkobzásával igyekezett megoldani a kitelepített magyarok elhelyezését. Bonyhádra 90-95 felvidéki magyar családot telepítettek főleg Deákiból, Tardoskétről, Udvardról, Alsószeliből és még néhány kisalföldi községből. Összesen mintegy 400-450 személy érkezett.

7. Cigányok

Bonyhádön 1945 előtt csak néhány – jórészt zenész – cigánycsalád élt. E térségre jellemző nagy népmozgás utórezgéseként az 1950-1960-as években folyamatossá vált a cigányok be-rajzása.

A múltban lenézett és a társadalmi kivetettségben élő szétszórt népcsoport feladata a falu-és erdőszéli (pl. a grábóci, váraljai) putrikat, az örökmozgó vándorlást és a „házalást”. Előbb a kitelepített sváb falvak üresen maradt házaiba szivárogtak, majd Bonyhádön a zsidónegyed dűledező lakásaiba fészkeltek be magukat. Később érkeztek ide távoli tájról (Szombathelytől Mátészalkáig, az utóbbi években a szomszédos országokból) is. Jelenleg Bonyhádön mintegy 1000-1200 cigány él.

Az „urbanizálódó” cigányság életmódja gyökeresen megváltozott. A beás, kolompár, „tolas” cigányok termékeire (teknőfaragás, kosárfonás, edényfoltózás, vályogvetés, köszörűs stb.) immár nem volt igény. A vándorlást, a házalást és koldulást a törvények is tiltották. Új életformára kellett áttérniük. A bonyhádi gyárak és a szolgáltató intézmények fejlesztése során segédmunkásként is el tudtak helyezkedni. Életkörülményeiket az állami szociális juttatások javították.

A bonyhádi településrendezési program az 1960-as években felszámolta, lerombolta a volt „gettót”. Ekkor a cigányok egy része kiutalt bérlakásokhoz jutott, többségük állami kölcsönökkel és szociálpolitikai kedvezményekkel lakástulajdonossá vált. Jelenleg a cigánycsaládok 80 százaléka saját lakással, családi házzal rendelkezik.

Az utóbbi évek gazdasági átrendeződése, a munkahelyek leépítése hátrányosan érintette ezt az etnikumot. Jelenleg a legtöbb család az átmeneti munkanélküli segélyekből, a családi pótlékból és alkalmi munkákból él; gyümölcszedés, gyűjtögetés („kukázás”, toll, rongy stb.), viszonteladás és vásárolás révén kiegészítő jövedelmekkel tartják fenn magukat.

A természetes asszimilációs folyamat felgyorsult: a hagyományos cigányszokások kopnak, öltözködésük városiasodik, az archaikus román-cigány nyelve(ke)t csak az idősebbek beszélik. Újabban előfordulnak cigány-magyar vegyes házasságok is. Érdekképviseleti egyesületek szervezésére – néhány sikertelen kísérlet után – különösebben nem törekednek.

Az újkori Bonyhád újjáéledését elsősorban nyitottságának köszönheti: előítéletek nélkül befogadta a más nyelvű, eltérő hagyományokat ápoló és a különböző hitelveket valló népeket. Éppen ez a tarkaság ösztönözte az itt élőket nemes vetélkedésre és színvonalas gazdálkodásra. Ezt az idillikus állapotot rombolták szét az 1940-es évek erőszakos beavatkozásai. Az ekkor keletkező „összevisszaság”-ot évekig súlyos feszültségek kísérték, amelyeket egyrészt a demokratikus tradíciók felülkerekedése oldott fel, másrészt a fiatalok összeházasodása szüntetett meg.

A várossá avatás 20. évfordulóját ünneplő Bonyhádöt a helyi Honismereti Kör Tamás Menyhért soráival köszönti: *„Adjatok nekünk tartós lángot, tartós lángban edzett szívet, edzett szívben sugaras szót, sugár-szóban tisztességet, tisztességben mindig példát, szomjas tettet – egymásért és soha ellen”.*

Kolta László

125 éves a kisvárdai vasút

Kisvárdai történelmének egyik nevezetes dátuma az idei esztendő: 125 éve annak, hogy a Rétköz „fővárosát” is vasút kapcsolja más településekhez.

Az 1870. évi XXVIII. törvénycíkket június 25-én szentesítették, ez mondta ki a Nyíregyháza-Ungvár közötti másodrendű vasút kiépítésének szükségességét. Az 1868-ban alakult Magyar Északkeleti Vasúttársaság nyer jogot és kötelezettséget a vonal megépítésére. Az állam annyira fontosnak tartotta a pálya létrehozását, hogy a társaság befektetett tőkéjének a kamataira garanciát vállalt. A cég az építkezést Gyengő László fővállalkozóra bízta, ő azonban 187. decemberében félbeszakította a munkálatokat, amit a vasúttársaság szerződésszegésnek tekintett. 1872 januárjában a Pscherer N. cég nyerte el a kivitelezés jogát, aki túllépte ugyan a kitűzött határidőt, de a vonal kiépítését befejezte.

A Nyíregyháza-Kisvárdai közötti szakasz hivatalos bejárására november 12-én került sor, a bizottság elégedetten szemlélte az átadásra kész vonalat és a vasúti épületeket. Az átadási ünnepséget 20-án tartották. A zászlókkal és koszorúkkal feldíszített vonat 7 óra 18 perckor indult Nyíregyházáról. Rajta tisztviselők, vasúti felügyelők és mintegy 30-40 vendég helyezkedett el. Kemeccsén Vitéz Mihály ref. lelkész köszöntötte az utasokat amire Ivánka Imre, az Északkeleti Vasúttársaság vezérigazgatója válaszolt. A szilvórium és pogácsa elfogyasztása után a vonat folytatta útját Kisvárdára. Itt mintegy kétezer ember várta a vasparipa érkezését, majd a dalárda énekével megkezdődött a helyi ünnepségsorozat. Györgyényi Ignác prépost beszéde következett. E szavakkal kezdte mondandóját: „Uraim, kik napi örömmüket meghozni siettek, legyenek üdvözölve! A kisvárdai vasútvonal megnyitása városunk történelmében korszakot képez, azért méltó annak emlékét megörökíteni...”.

Valóban, a közlekedés eme vívmánya mindazt jelentette, amit a köszöntő a továbbiakban így előlegezett: „Mert ki nem tudná a vasutak hasznos voltát, mily hatalmas emeltyűje a műveltségnek, iparnak, kereskedelemnek?” Az üdvözlő beszédet válaszbeszéd, és a dalárda újabb éneke követte, majd a zenészek indulót húztak és a vendégek kocsin hajtottak a Casinó termébe. A kocsira szükség is volt, hiszen ősszel a kisvárdai közutak nem csalogatták a látogatókat. A korabeli nyíregyházi lap gúnyosan meg is jegyezte: „...hát még 1872 novemberében milyen volt a sártenger, nem csekély élvezetére a vasút megnyitására érkezett fővárosiaknak!”

A Casinóban reggeli és ebéd volt 160 főre, pohárköszöntők és kedélyes mulatozás közben röpiült az idő, 3 órakor már indultak is vissza a vendégek.

1873. február 4-én átadták a Kisvárdai-Csap vonalat is, s hogy mennyire szükség volt a vasútra, az egy február 22-én kelt levélből kiderül: „...a forgalom olly áratlanul kielégítő, hogy naponkint 150 személy is utazik a heti vásárokat ide nem számítva. Hát még mennyi követ, épület fákat, ételneimüket és állatokat szállít.”

A település gazdaságának fellendülésében kétségtelenül igen jelentős szerepet játszott az, hogy a kiépülő vasútvonal segítségével a város és a vidék terményei, termékei távolabbi piacokra is eljuthatnak, így Kisvárdai kereskedővárosi funkciója is mindjobban kiteljesedett.

Néző István

